

МЕСТОТО И УЛОГАТА НА ТУТУНОТ ВО ИЗВОЗНО-УВОЗНИТЕ ТРАНСАКЦИИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Веџија Усалески¹, Емељ Туна²

ВОВЕД

Тутунопроизводството во Република Македонија има голема традиција. Неговата застапеност во последните 10 години е на површина од околу 19.000 ha, што претставува 3,5% од вкупната површина под ораници и бавчи или околу 0,3% од вкупната обработлива површина. Годишното производство на тутун во Република Македонија е варијабилно и зависи од природните услови и висината на откупната цена, но во просек тоа изнесува околу 23.000 тони. Просечните приноси по ha се прилично стабилни и се движат во интервал помеѓу 1,0 и 1,4 тони, или во просек 1,22 тони. Главно се произведуваат ситнолисни ориенталски сорти, а во помали количини и крупнолисни сорти тутун. Најмногу се произведува во три реони: Прилепскиот, Струмичко-Радовишкиот и Кумановскиот. Од него директна егзистенција обезбедуваат голем број на домаќинства во Р.Македонија.

Тутунот е главна извозна земјоделска култура во Република Македонија. Гледајќи по години, за периодот од 1998 до 2004 година, врз база на податоци од Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство

на Р.Македонија, а кои се работени според методологијата на Европската унија, извозот на тутун и производи за замена на тутун зазема значајно место во вкупниот извоз. Апсолутните вредносни показатели од извозот во некои години ја надминуваат вредноста од 100 милиони евра, при што се остварува учество во вкупниот извоз на производите од земјоделско-прехранбениот сектор на државата од околу 49%. Од друга страна, пак, увозот на тутун и производи за замена на тутун што ги остварува Република Македонија покажува значително помали вредности. Тие не надминуваат 23 милиони евра и во вкупниот увоз на производите на земјоделско-прехранбениот сектор не ја надминуваат границата од 8,8%. Ова покажува дека тутунот има голема важност во извозно-увозните трансакции на Р. Македонија, бидејќи ѝ обезбедува голем нето - девизен прилив. Поради ваквата важност и улога што ја имаат тутунот и производите за замена на тутунот, производството на оваа земјоделска култура треба сестрано да се подржува од страна на државата со разни мерки на аграрната политика.

МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД НА РАБОТА

Основните извори на податоци кои се користени во анализата потекнуваат од статистичките годишници на Републичкиот завод за статистика на Р.Македонија, извештаите од Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство на Р.Македонија како и многу други научни соопштенија. Во случаите каде што немавме валиден податок, истиот го пресметавме врз база на податоци за годишните промени што се случиле во агросекторот. Сите податоци

се групирани, табеларно средени, статистичко обработени и графички прикажани.

Во обработката на податоците се користени повеќе методи од кои најмногу статистичките. Користен е методот на просеци, методот на компарација, релативниот метод и трендот. Трендот е користен единствено со цел да се види линијата на трендот и да се видат производните функции како математички показатели, без истиот да се користи за идните прогнози.

¹ Д-р Веџија Усалески, вонреден професор, Факултет за земјоделски науки и храна - Скопје.
(D-r Vedzija Usaleski, Profesor, Faculty of Agricultural sciences and food – Skopje)

² Дипл.инг.агроном Емељ Туна, постдипломец на Универзитетот во Упсала-Шведска.
(Agricultural ingeneer Emelj Tuna, postgradudade student of Uppsala University – Sweden)

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Тутунот како многу трудоинтензивна култура е погоден за производство во многу подрачја во Р.Македонија. Тоа произлегува од фактот што оваа култура успева на почвени услови каде што другите култури ретко се погодни за одгледување и малите посеци што ги имаат производителите на тие простори. Само преку производство на тутун на тие парцели можат да обезбедат најголеми финансиски приходи. Од друга страна пак,

извозот на тутун има висока ставка во вкупниот извоз на земјоделско-прехранбени производи на Р. Македонија, што му дава многу значајно место на неговото производство. Во понатамошниот текст ќе биде прикажано производството на тутун во Р. Македонија и неговото место и улогата што ја има во извозно-увозните трансакции на нашава држава.

1. Површини, производство и просечни приноси на тутун во Р. Македонија

Површините и производството на тутун, како и приносите по единица произведен капацитет (по ха) во последниве 10-тина години покажуваат големи осцилации. Големи варијации кај засеаните површини и кај

вкупното производство на тутун се забележуваат во одделни години. Таква е состојбата и кај приносите кои во анализираниот период бележат варијабилитет од околу 40% (табела 1).

Табела 1. Површини, производство и просечни приноси на тутун во Р. Македонија
Table 1. Area, production and average yield in R. Macedonia

Година Year	Површина со тутун Area planted with tobacco	Вкупно производство во тони Total production in tons	Принос по ha тони Yield per hectar
1994	14569	18862	1,3
1995	10894	15683	1,4
1996	11734	15412	1,3
1997	19296	25308	1,3
1998	25001	32746	1,3
1999	24696	29368	1,2
2000	22786	22175	1,0
2001	20074	23217	1,2
2002	20536	22911	1,1
2003	18101	23986	1,3
Просек Average	18768.7	22966.8	1.22

Како што се гледа од табелата, површините, вкупното производство и приносите по единица произведен капацитет на тутун во одделни години од серијата се различни.

Така, кај засеаните површини од тутун

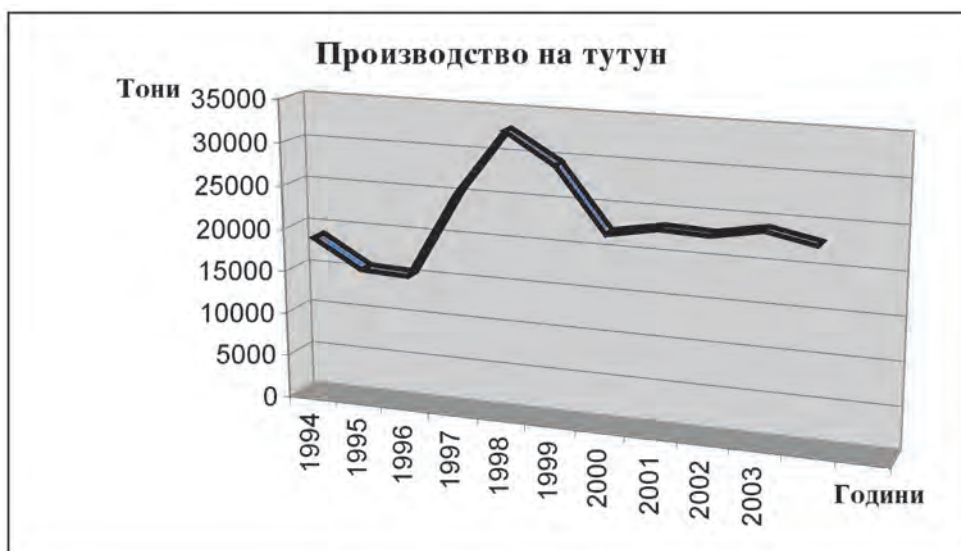
највисока вредност се забележува во 1998 година, каде површината изнесува 25.001 ха, а најниска во 1995 година од само 10.894 ха. Десетгодишниот просек изнесува 18.768,7 ха. Кај вкупното производство на тутун Р. Македонија има остварено најдобри резултати

во 1998 година, а најлоши во 1996 година. Притоа, разликата помеѓу просечната и највисоката произведена количина изнесува 9895 тони, а кај најниската и просечната 7439 тони. Инаку, просекот на вкупно произведената количина на тутун во анализираниот

десетгодишен период (1994-2003 година) изнесува 22.966,8 тони.

Уште посликовита претстава за движењето на производните резултати од анализата може да се види од графиконите 1 и 2.

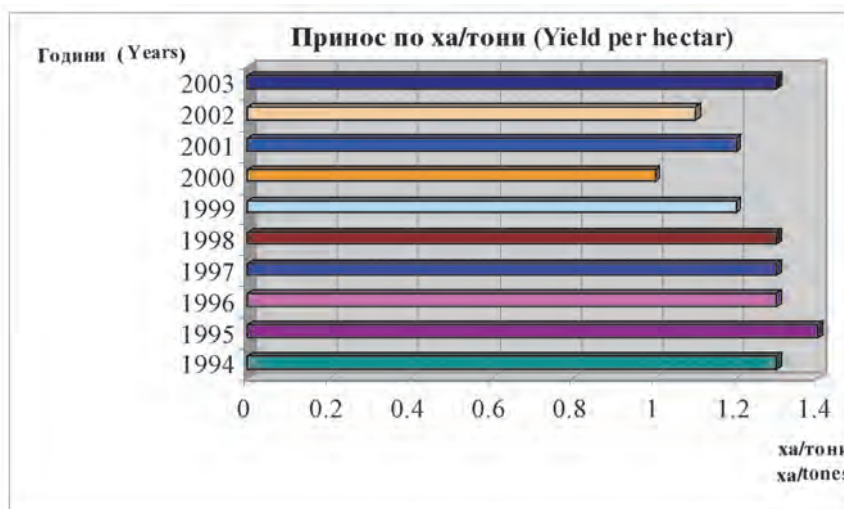
Графикон 1. Графички приказ за движењето на производството на тутун
Graph 1. Graphical presentation of the movement of tobacco production

Слична ситуација се забележува и кај остварените просечни приноси од единица произведен капацитет. Имено, просечните приноси по 1 ха се движат во рамките помеѓу 1,0 до 1,4 тони. Просечниот принос за

анализираниот период изнесува 1,22 тони, со варијација помеѓу 1,4 тони просечен принос остварен во 1995 година како највисок и 1,0 тон како најнизок остварен во 2000 година.

Графикон 2. Графички приказ на приносот на тутунот во ха/тони
Graph 2. Grafical presentation of tobacco yield in tons per hectar

Ваквите движења во производството на тутун во Р.Македонија се обусловени од повеќе причини. Покрај природните услови, големо влијание имаат и економските услови како што е цената на откупениот тутун и стимулациите од страна на државата. Ако

цената била релативно висока и имало добра економска стимулација од страна на државата, обемот на производството на тутун во наредната година се зголемувал, и обратно.

Извоз и увоз на тутун и производи за замена на тутун во Р. Македонија

Тутунот претставува една од најзначајните земјоделски култури во однос на извозно-увозните трансакции на Република Македонија. Тој заедно со виното и јагнешкото месо го сочинуваат главниот столб на извозот на кој се потпира нашава држава, кој придонесува да се смали нејзината нето-увозна зависност кај производите од земјоделско-прехранбениот сектор. И покрај кампањата во светот за намалување или елиминирање на пушењето, тутунот уште долго време ќе биде застапен на македонските полиња и ќе биде основен извор на средства за многу домаќинства и непресушен извор за полнење

на државната каса.

Анализата на извозот и увозот претставена во овој труд е малку скусена и е сведена на 7 години, бидејќи податоците во овој период се работени според стандардите на оние што се применуваат во земјите членки на ЕУ. Бројките ја прикажуваат состојбата на извозот и увозот на тутун и производите за замена на тутун во сите негови сегменти. Вкупниот извоз и увоз на тутун и производи за замена за тутун, заедно со извозот и увозот како и билансот во размената на сите земјоделско-прехранбени производи во Р. Македонија се прикажани во Табела 2.

Табела 2. Извоз и увоз на тутун и на производи од тутун и нивното учеството во вкупниот извоз и увоз на земјоделско-прехранбени производи во Р.Македонија
Table 2. Exports, imports and their participation in the total exports and imports of agricultural products

Показател (Parameters)		1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Тутун и производи за замена на тутун Tobacco and products for tobacco substitution	Извоз Export	35543	106052	92365	83760	80816	72084	53193*
	Увоз Import	17244	22848	18229	14959	12025	12235	12847*
	Биланс Balance	18299	83204	74136	68801	68791	59849	40346*
Вкупно земјоделски прехранбени производи Total agricultural products	Извоз Export	204203	217239	219050	215489	221945	209117	210172
	Увоз Import	300049	260762	280794	267459	314255	293539	331064
	Биланс Balance	-95756	-43523	-61744	-51610	-92310	-94412	-120892
Учество на извозот од тутун во вк. извоз на земјоделски производи Tobacco participation in the total export of agricultural products		17,41	48,82	42,17	38,87	36,41	34,47	25,31
Учество на увозот од тутун во вк. увоз на земјоделски производи Tobacco participation in the total import of agricultural products		5,75	8,76	6,49	5,59	3,83	4,17	3,81

Извор: Извештај на МЗШВ на Р. Македонија за 2004 година (Source: Report of the Ministry of Agriculture, Forestry and Water management of R. Macedonia for 2004)

* Наши проценки (Our estimations)

Ако се погледнат податоците за извозот и увозот на тутун и производи за замена на тутунот презентирани во Табела 2, ќе се констатира дека Р.Македонија е поголем извозник отколку увозник на овие производи. Имено извозот бележи најголема апсолутна вредност во 1999 година околу 106 милиони евра, а најниска во 1998 год - околу 36 милиони евра. Кај увозот пак, највисока

вредност исто така се забележува во 1999 година од околу 23 милиони евра, а најниска во 2002 година од околу 12 милиони евра.

Адекватно на ваквите тенденции во извозно-увозните трансакции што ги прави Р. Македонија, кај овие производи е создадена добра билансна позиција во размената. И тука во годините каде што има остварени повисоки вредности во извозот, вредностите на

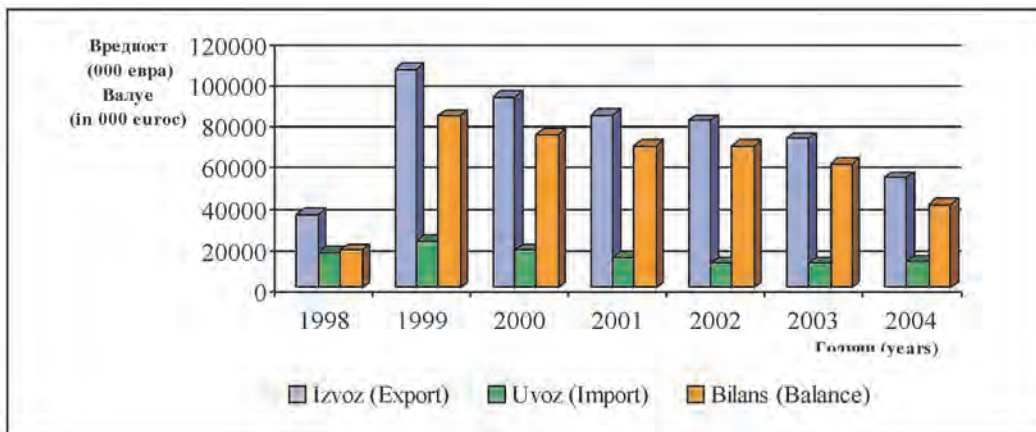
позитивниот биланс во размената се повисоки.

Во табелата исто така ги презентираме извозно-извозните трансакции на Р. Македонија на ниво на земјоделско - прехранбениот сектор во целина. Најголема вредност на извозот секторот има остварено во 2002 година од околу 222 милиони евра, а најниска во 1998 година од околу 204 милиони евра. Кај увозот пак, секторот остварува далеку повисоки вредности, при што Р. Македонија станува нето-зависна држава од увоз на земјоделско- прехранбени производи. Така на пример, во 2004 година кога е остварена највисока вредност на увозот на

секторот од преку 331 милион евра, трговскиот дебаланс изнесува преку 120 милиони евра. Најдобра година во извозно-увозните трансакции на земјоделскиот сектор во однос на трговското салдо била 1999 година, кога трговскиот биланс изнесува минус 43,5 милиони евра.

Во графичките прикази 3 и 4 можат подобро да се видат движењата на извозно-увозните трансакции на тутунот и производите за замена за тутун како и нивното учество во вкупниот извоз и увоз на земјоделско-прехранбениот сектор.

Графикон 3. Извоз, увоз и биланс за тутун и производите за замена на тутун на Р. Македонија
Graph 3. Exports, imports and balances for tobacco and tobacco substitutes in R.M.

Графикон 4. Учество на тутунот во вкупниот увоз и извоз на земјоделски производи на Р. Македонија
Graph 4. Tobacco participation in the total import and export of agricultural products of the Republic of Macedonia

Во извозно-увозните трансакции на Р.Македонија, најголем дел отпаѓа на суровиот тутун. Таа релација во однос на преработките (цигарите) во најголем број случаи кај извозот претставува сооднос од околу 85:15. Притоа најголеми увозници на суров тутун се земјите од ЕУ (34%, во кои Германија и Грција заземаат најголемо учество), потоа следат САД (28%), Јапонија (7%) и Србија и Црна Гора (6%). На другите земји во светот отпаѓа помал дел од околу 25% од извозот. Кај обработките од тутун (воглавно цигари), најголем извоз се остварува во соседна Србија и Црна Гора (со дури 78% од вкупниот извоз) и Босна и Херцеговина 19%. Само околу 3% од извозот на цигари отпаѓа на другите земји во светот.

Увозот Р.Македонија го остварува со релативно мали количини на непреработен тутун и преработки од тутун (цигари). Најголем увоз на непреработен тутун се остварува од земјите членки на ЕУ (28%), Турција (16%) Бразил (14%), Танзанија (6%) и остатокот од околу 36% од други земји во светот.

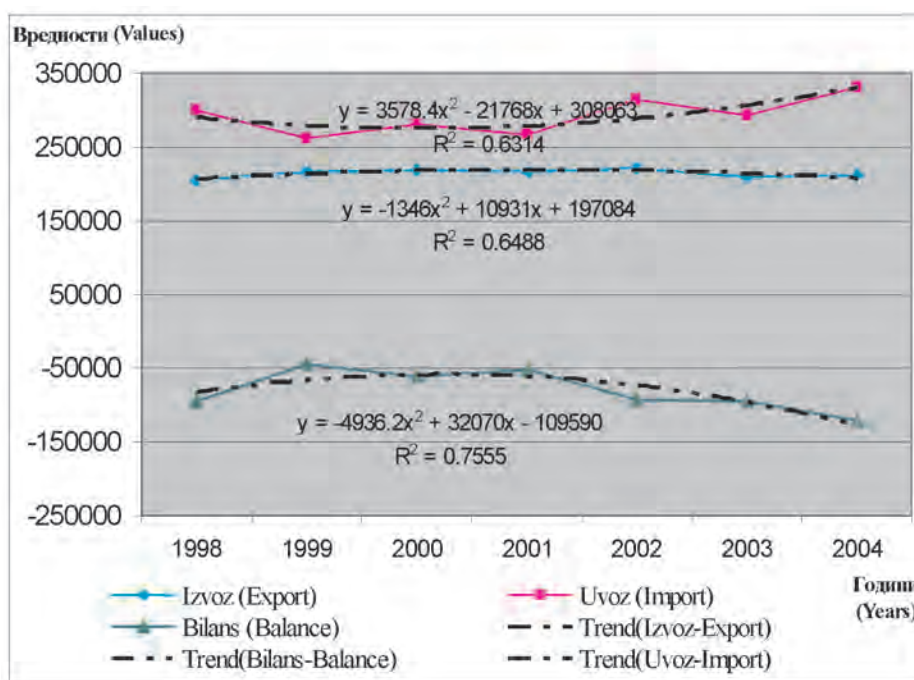
Како главни партнери во увозот на цигари се Швајцарија со околу 54%, земјите членки на ЕУ со околу 21%, Хрватска со 22%

и околу 3% од други земји во светот.³

Од друга страна пак, ако се погледнат линиите на трендовите дадени во графиконите 5 и 6 каде се претставени дvideњата на извозот и увозот кај тутунот и производите за замена за тутун како и вкупниот извоз и увоз на производите од земјоделско-прехранбениот сектор и нивните биланси во Р.Македонија ќе се забеледат големи разлики во двата случаи.

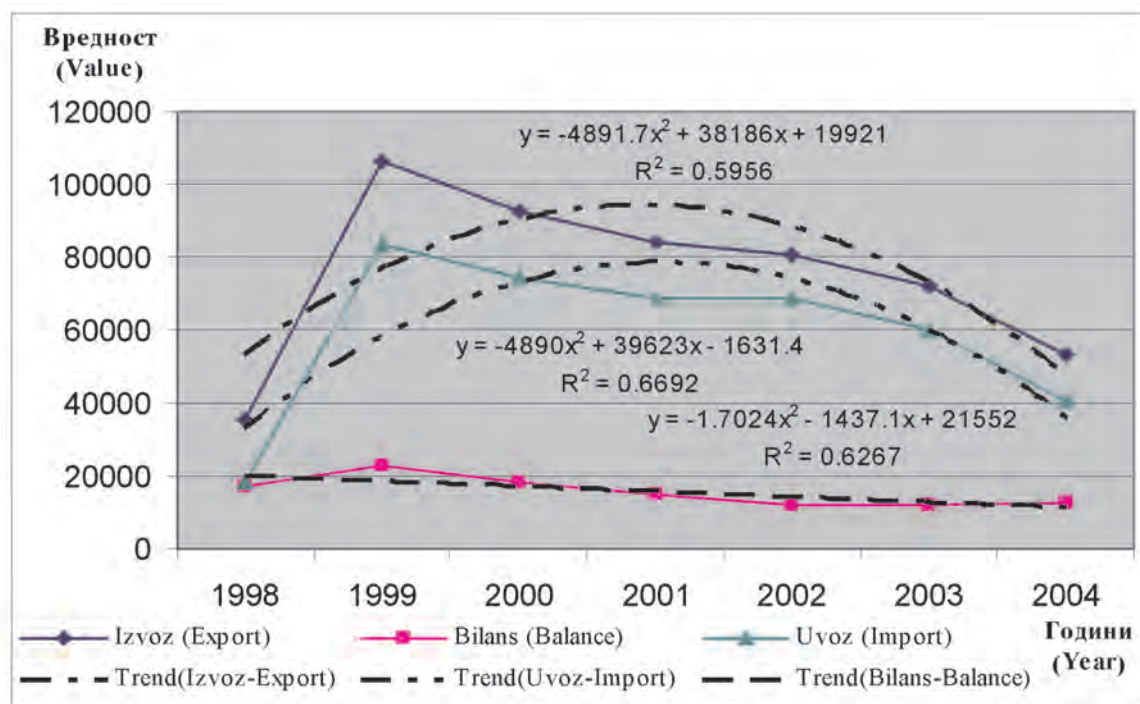
Имено, линиите на трендот кај извозот и увозот на тутун и производи за замена на тутун имаат параболично дvideње и истите се најдобро прилагодени на квадратната функција. Во сите три случаи коефициентот на корелација R^2 се дvide околу 0,60. Кај извозот и увозот на земјоделско-прехранбениот сектор линиите на трендот имаат исто така параболично дvideње (но во поблага форма), освен кај извозот каде линијата на трендот има хиперболична насока. И во овој случај најдоброприлагодена функција е квадратната, со коефициент на корелација: кај увозот $R^2 = 0,6314$, кај извозот $R^2 = 0,6488$ и кај билансот $R^2 = 0,7555$, што покадува релативно добра прилагоденост.

Графикон 5. Линии на трендот на вредноста кај увозот, извозот и билансот на тутун и производите за замена за тутун во Р. Македонија
Graph 5. Trend lines for the exports, imports and the balance of tobacco and tobacco substitutes in R. Macedonia

³ Податоците во извозно-увозните трансакции на Р.Македонија се базирани врз извештајот на Министерството за земјоделство, Шумарство и водостопанство на Р.Македонија за 2004 година.

Графикон 6. Линии на трендот на вредноста кај увозот, извозот и билансот на земјоделските прехранбени производи во Р. Македонија
Graph 6. Trend lines for the imports, exports and balance of the agricultural food products of R. Macedonia

ЗАКЛУЧОК

Врз основа на напред презентираниот анализа и податоци, може да се заклучи следново:

- И покрај тоа што производството на тутун во Р. Македонија има тенденција на намалување, сепак голем дел од населението наоѓа вработување и обезбедува егзистенција од оваа култура.

- Во извозно-увозните трансакции кај тутунот и производите за замена на тутун, Р. Македонија остварува голем нето-девизен ефект (кој во некои години достигнува повеќе од 83 милиони евра), што во голема мера влијае врз намалувањето на нејзиниот вкупен трговски дефицит.

- Тутунот заедно со неговите преработки зазема релативно голем процент во вкупниот извоз на земјоделско-прехранбениот сектор на Р. Македонија. Тоа учество во анализираниот период се движи во рамките од 17,43% во 1998 година како најниско до 48,82% во 1999 година како највисоко.

- Кај увозот пак има спротивна ситуација. Учеството на тутунот и неговите производи во вкупниот увоз на земјоделско-прехранбениот сектор на Р.Македонија е релативно мало и тоа се движи помеѓу 3,81% во 2004 година како најниско до 8,76% во 1999 година како највисоко.

- Најголеми увозници на непреработен тутун се земјите од ЕУ и САД, додека на цигари поранешните републики на СФРЈ, Србија и Црна Гора и Босна и Херцеговина.

- Увозот на непреработен тутун Р.Македонија го остварува од земјите членки на ЕУ, Турција и Бразил, а на цигари од Швајцарија ЕУ и Хрватска.

- На крајот и покрај големата кампања што се води за престанок на пушењето во светот, тутунот уште долго време ќе зазема значајно место во земјоделско-прехранбениот сектор на Р. Македонија и ќе биде значаен финансиски извор како за населението така и за државата. Затоа, за неговото производство е нужна економска поддршка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Andrić J., 1998. Troškovi i kalkulacije u poljoprivrednoj proizvodnji, Savremena administracija, Beograd.
2. Конески М. 1982. Економската состојба и проблеми на тутунското стопанство во Македонија. Економски факултет. Прилеп.
3. Узуноски М. 1985. Производство на тутун. Земјоделски факултет - Скопје.
4. Усалеки В. 2002. Цена на чинење на тутунот тип "Јака" произведуван во семејни стопанства. Зборник на трудови, средба факултет-стопанство, Земјоделски факултет - Скопје.
5. Група автори, 1998. Современи производни решенија и економски резултати на земјоделски производи наменети за берзанско работење (пилот програми). Земјоделски факултет - Скопје.
6. Група автори, 2001. Продуктивност и профитабилност на избрани земјоделски производи во Република Македонија. Проект на Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство на Р. Македонија. Земјоделски факултет - Скопје.
7. Извештаи на Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство на Р. Македонија за 2003 и 2004 година.
8. Статистички годишници на Р. Македонија за 1995-2004 година. Државен завод за статистика - Скопје.

THE PLACE AND ROLE OF TOBACCO IN THE EXPORT – IMPORT TRANSACTIONS IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Vedzija Usaleski*, Emelj Tuna**

* D-r Vedzija Usaleski, Profesor, Faculty of Agricultural sciences and food – Skopje

** Agricultural ingeneer Emelj Tuna, postgradudade student of Uppsala University – Sweden

SUMMARY

The results presented in this paper are based on the data, acquired from the State Statistical office and the annual reports for 2003 and 2004 of the Ministry of agriculture, forestry and water management in the Republic of Macedonia. As a helpful tool, comparative and mathematical – statistical analyses were used in gaining indicators for the movement of tobacco production along the years, the yield in terms of unit of capacity (ha) and the average yield. These analyses showed that the average areas planted with tobacco and the tobacco production in the Republic of Macedonia for the analyzed period of 10 years is 18.768 tons, area wich gives the average yield of 22.966,8 tons per year with an average of 1,22 tons per hectare.

Tobacco has a very important place, regarding the export – import transactions that the Republic of Macedonia undertakes in the agriculture – food sector. With an exports between 35,5 and 106,1 million euros on an annual base in the analyzed period (1998-2004), the participation of tobacco in the total exports of this sector is between 17,41% and 48,82%. Republic of Macedonia invests less, or somewhere around 12 to 22,8 million euros in the imports of tobacco and the products for tobacco substitution. The participation in the total imports of the agriculture – food sector is from 3,81% to 8,76%. The trend lines show parabolic movement with correlation coefficient from $R^2=0,60$ to $R^2=0,75$.

*Author's address:
Vedzija Usaleski
Faculty of Agricultural
sciences and food
1000 Skopje
Republic of Macedonia*

